

Gart der Gesundheit: zwibeln.

zwibeln ciii Cap

Cepe latine·grece Bulbus·arabice Basal·
(Der meyster Dioscorides·in dem capitel
bullus·idest cepa beschreibet uns und spricht·das
d sind zweyer handt·die ein sind rot von
farben·die andern weiß. Und spricht·das
zwýbeln seind heýsser natur·und machet dýe
kelen scharpff roch geessen·und erheben den
magen·(Zwýbeln sind gýt genüczet
ýdtropicis·daz sind die wassersüchtigen die von
keltte kommet·wann sý zertrennend die
geschwulst·(Zwýbeln mit hönig
gemüschet·benennen den schmercz des
bôsenn magens·(Die meister sprechen·das der
mensch nit vil zwýbeln epse·wann sý sind den
gelýdern schad·unnd trücknet zú fast die
seüchtung des leybes·(Galenus in dem
sibenden bûch genant Simplicium farmacarum
in dem capitel cepa·und Serapio sprechen·das
zwýbeln sind heyß machen an dem vierden
grad·

(Item·Zwýbeln eczend auff dý feüchtblatern·die
mitt epsig gemüschet unnd darüber
gelegt·(Item·Wólcher mit zwýbeln
bestreýchet die kalen stat so machet es doselbst
har wachpenn·(Serapio spricht·das die roten
zwýbeln fast stercker seýend an jrer natur denn
die weýssen·

(Platearius spricht·das zwýbeln weýchen den
bauch·und bringen durst·(Der safft gemüschet
mit hönig·und die tunckeln augen aussen an
domit geschmiert machet sý klar und hübsch·
(Item zwýbeln gemüschet mit salcze und auff
die wårzen gelegt heýlet sý von grund
aup·(Item·zwýbeln gestossen mitt epsig·und die

Uien. 103de kapittel.

(1) Cepe Latijn. Grieks Bulbus. Arabisch Basal.
(**Allium cepa**)

De meester Dioscorides in het kapittel bullus, id
est Cepa, beschrijft ons en spreekt dat het is
tweevormig, de ene is rood van verf en de
andere wit. (3) En spreekt dat uien zijn van hete
natuur en maakt je keel scherp, rauw gegeten en
verheffen de maag. Uien zijn goed genuttigd
hydropisis, dat zijn de waterzuchtige die van
koude komt, want ze verdrijven de gezwollen.
Uien met honing gemengd benemen de smarten
van de kwade maag. (3) De meesters spreken dat
de mens niet veel uien eet want ze zijn de leden
schadelijk en drogen te erg de vochtigheid van
het lijf. Galenus in het zevende boek genaamd
simplicium farmacarum in het kapittel Cepa en
Serapio spreken dat uien zijn heet maken aan de
vierde graad.

(2) Item. Uien eten op de aambeien, die met
azijn gemengd en daarover gelegd. Item. (7) Wie
met uien bestrijkt de kale plaats zo maakt het
daar haar groeien. Serapio spreekt dat de rode
uien erg sterker zijn aan hun natuur dan de
witte.

Platearius spreekt dat uien weken de buik en
brengen dorst. (8) Het sap gemengd met honing
en de donkere ogen buiten aan daarmee
gesmeerd maakt ze helder en mooi.

(5) Item, uien gemengd met zout en op de
wratten gelegd heelt ze van grond uit. (4) Item,
uien gestoten met azijn en die boosaardige huid
daarmee gewassen beneemt de onreine huid en
maakt een gladde huid. (3) Plinius spreekt dat

maledeÿet hautt domit geweschen benymmet die unreÿnen hautt und macht ein glatte hautt·(Plinius spricht das zwybeln zû vil geessen auff blasen den bauch und bringen winde·(Zwybeln sind dem magen schad·und bringen unlust·(Item zwybeln geessen benemen den bôsen gerauch des mundes·(Der safft von zwybeln in die nablôcher gelassen·purgiert dz hautt·(Item zwybeln gemûschet mit hönig und rauten und salcz yegklichs geleych vil und dise stuck mit einand gestossen und warm gelassen in die oten·benymmet jr eÿtter und schweren·(Item·colericis·das sind die die do von natur heÿß und trucken sind·dem ist zwybeln schade·wann sÿ davon ye dÿrter und hÿcziger werden. Aber flegmaticis·das sind die die do kalt sind von nature·den dienen sÿ wol zû allen zeyten und verczern in jne die überflÿpsigen feüchtung·(·i·iij·) [139]	uien te veel gegeten opblaast de buik en brengen winden. Uien zijn de magen schadelijk en brengen onlust. Item, uien gegeten benemen de kwade reuk van de mond. Het sap van uien in de neusgaten gelaten purgeert dat hoofd.⁽⁶⁾ Item, uien gemengd met honing en ruit en zout, van elk gelijk veel, en deze stukken met elkaar gestoten en warm gelaten in de oren beneemt hun etter en zweren. ⁽³⁾ Item, galachtige, dat zijn die er van natuur heet en droog zijn, die is uien schadelijk want ze daarvan steeds droger en heter worden. Maar flegmatici, dat zijn die er koud zijn van natuur, die dienen ze goed in alle tijden en verteren in hen de overvloeiende vochtigheid. [139]
---	---

Vorm.

Dodonaeus; ‘Ui heeft smalle lange bladeren die van binnen hol zijn en daartussen spruit een enkele steel die rond is en naar beneden naar de wortel dikker en op zijn top groeit een rond bolletje dat met een dun velletje overtrokken is en als dat open breekt of scheurt vertonen zich vele kleine witte stervormige bloempjes die in de rondte als een hoofdje of balletje verzameld zijn en daarna volgt het zaad dat driekantig is, klein en zwart van kleur, doch in witachtige bolsters gewonden ligt. De wortel die eigenlijk ui heet is een ronde bol of bulb en van vele schilfers verzameld en daaronder, te weten uit het midden, zinken ettelijke vezels naar beneden. Dan van buiten is deze gehele bol met heel dunne velletjes of vliesjes bedekt die gewoonlijk roodachtig of rosachtig van kleur zijn’.

Naam.

Dodonaeus; ‘Dit gewas wordt in het Grieks Crommion of Crommyon genoemd, in het Latijn Cepa of soms Cepe, in de apotheken ook Cepa en in onze taal aiuyn, in het Hoogduits Zwibel’.

(1) In het Latijn komt unionem voor, dit is afgeleid van Latijn union, (em) ‘eenheid’, van unus, ‘een’. Unio is een ui met een steel. Dit is een synoniem voor cepa, het gewone woord voor ui. Dit gaf via oud-Frans oignon het Engelse *onion* dat in Gallië voortleeft en over unja in Luxemburg en het Rijngebied als onn en enn verschijnt en in Duitsland als Unne, in midden-Nederlands als ajuun, ook eniuun en **eijwijn**, en later van ajuin tot *ui* werd. In Frans werd dit *ail* of *ailloignon*.

Uit midden-Latijn is als kloosterwoord ook het midden-Nederlands cipel, sipel, sibollen en chibole overgenomen. Hier zien we al een aanleuning met bol. Het midden-Hoogduits Zwibolle, ‘tweevoudige veelhuidige bol’, omvat het ganse woord. Overwonnen heeft het woord *Zwibel* als Luthers vorm. (4 Mozes 11.5)

Cepa, van caput: hoofd. Bulbus; bol.

De naam Allium komt van het Keltisch all, wat ‘heet’ of ‘brandend’ betekent. Of misschien van het Latijnse olere, ‘rieken’, naar de penetrante geur.

Gebruik.

Rauw is de ui een voorbehoedmiddel tegen dorst. De ui wordt gebruikt tegen brandwonden en oogklachten, het versterkt het geheugen en verlaagt de bloeddruk. Het is een goede nierstimulans. Het sap op een kaal hoofd in de zon zalven brengt het haar vlot terug.

Herbarius in Dyetsche; ‘Eijwijn, sibollen, Cepe of Cepa is heet in de vierde graad met weinig vochtigheid. De lange en rode zijn scherper dan de ronde en de witte. (2) Ui heeft de kracht om te openen en als het op de aars gelegd wordt opent het dan ook de gaten van de buizen van de aambeien,

volgens Serapio, het laat het bij de vrouwen hun stonden komen als het als een soort pessarium in de baarmoeder gezet wordt. (3) Ui blaast op en is slecht te verteren, vooral als het rauw gegeten wordt, gekookt verwarmt het 't lichaam en verfijnt de grove slijmachtige vochtvermenging, daarom is het slecht voor de galachtigen, maar voor de slijmachtige en diegene die vol slijm zitten die taai en onverteerd zijn (a) is het goed want het besnijdt en verfijnt de grove vochtvermenging en daarom is het goed om dit te eten. Het maakt dorstig, het bijt, het maakt winden en het vermurwt het lichaam als je er een suppoost van maakt.

Als je het sap van ui met het poeder van majoraan en wat gember in de neus blaast ruimt dit het hoofd op.

(4) Gestampt en met water en ruit gemengd is het goed tegen beten van de dolle honden.

Als je ui met een zwaluwnest en honing mengt is dat goed om van buiten op de blaren van de keel te leggen.

Gestampte ui dat met azijn is gemengd en op de plekken als morfeem (b) in de zon bestreken wordt is daar goed tegen.

Het sap van ui met tuthia gemengd en op de ogen gelegd is goed tegen jeuk van de ogen die van zout slijm komen. (c).

(5) Gemengd met zout en op de wratten gelegd verdrijft het de wratten. Het sap met kippensmeer op de eksterogen of op de hardheden gelegd die van schoenen komen verdrijft het en geneest het.

(6) Tegen het slecht horen, tegen het suizen of het tuiten in de oren is het goed om het sap in de oren te druppelen.

(7) Op het uitvallen van het haar strijk je het sap van ui op die plaats en als je het op de baard strijkt laat het de baard sneller groeien. Want wrijven met ui opent de gaatjes en maakt die plaats gereed om het haar te laten groeien zoals Serapio bevonden heeft.

(8) Als je ui eet krijg je appetijt van minnen, veel gegeten veroorzaakt blindheid.

Ook laat het slapen want het vervult het hoofd met luchten of geuren'.

(a) Taaislijmziekte?/tuberculose. (b) Vormafwijking van de huid. (c) Ontsteking van een ooglid?/phlebaritis.

Dodonaeus; 'Alle soorten van ui zijn scherp van smaak en sterk van reuk en laten daardoor de tranen uit de ogen komen, warm en droog van aard, naar het zeggen van Galenus, tot in de vierde graad, doch nochtans niet zo heet of brandend als look, zijn sap is dun, waterig en luchtig van vorm of substantie, dan het vlees zelf is dik en grof van delen.

De beste uien zijn de ronde en de lange zijn scherper van smaak dan de ronde, de rosse of roodachtige dan de witte en de droge dan de verse of groene, de rouwe dan de gekookte, gebraden, gezouten of anders gaar gemaakte.

Dan allerlei uien zijn scherp en bijten op de tong, maken de grove taaie vochtigheden dun of laten ze scheiden en maken dorst, maar als ze gekookt zijn dan leggen ze hun scherpte of bijtachtigheid af en vooral als het water twee of driemaal vernieuwd en het eerste afgegoten wordt, nochtans verliezen ze niet hun dun makende of scheidende kracht, ze verdrijven dan ook alle winden en opblazingen en laten de plas lossen en maken veel water en daarnaast zijn ze de buik of darmen nuttiger en bekwamer dan als ze rouw zijn.

De uien geven het lichaam geen voedsel als ze rouw zijn en zelfs ook zeer weinig als ze gekookt zijn.

(3) Voorts zo zijn de uien kwaad voor de mensen die heet en haastig van aard zijn en veel galachtig bloed in het lijf hebben, maar zijn goed en geschikt voor diegene die veel rouw, dik en grof taai en slijmerig bloed of onzuiverheid in het lichaam verzameld hebben en zijn ook zeer nuttig de vrouwen die hun maandstonden door koude oorzaken achtergebleven zijn, want ze openen al hetgeen dat verstopt is en verwarmen hetgeen dat verkouden is en verwekken de maandstonden door haar bijzondere aard.

Ui opent ook de speenaderen of aambeien met wat olie of azijn vermengt en aan het fundament gestoken, als Galenus betuigt, insgelijks doet ook het sap met katoen alleen er aan gehouden en een tijd lang gelaten of ook het sap met katoen daarin gestoken. Dioscorides zegt ook dat ui de aambeiaderen openen en alle andere gewone vloeiden die door enige oorzaak verergerd of te lang achtergebleven zijn wederom laten voortkomen als de schilfers of velletjes van die in olie geworpen en geweekt van onder of van achter als een suppoost of pessarium ingestoken worden.

(4) Ui gestoten of gestampt en met zout, wijnruit en honig vermengt geneest de beten van de kwade of dolle honden, daarop gelegd.

Sap van ui langs de neusgaten opgetrokken zuivert de hersens en trekt alle ruwe slijmerige overvloedigheden uit het hoofd door het niezen.

(3) Dan ui dikwijls gegeten al is het ook met ander spijs gekookt geweest maakt hoofdpijn, is de ogen schadelijk en verduistert het gezicht, maakt het gevoel en alle vijf zinnen plomp, bot en ongeschikt. Ui is een windachtige spijs, nochtans maakt het appetijt of lust tot eten en houdt de buik tamelijk week en hoewel dat het grove kost is is het nochtans van sommige vochtige mensen goed gebruikt want die elke dag nuchter malse ui met honig eet zal gezonder leven als het niet te vers is. Daarom moet men de droge uien nemen om te gebruiken in salade, geroosterde spijs, gekapt vlees, pasteien, sausen, stampot van bonen en andere dingen. De landlieden en sterke mensen eten ze rouw met brood en zout, maar men eet ze allerbest met peterselie, eerst in water geweekt en dan gekookt of gebraden en zo vermeerderen ze de bijslapen lust en laten de vrouwen veel zog krijgen en zijn nuttig om alle kwaad dat door veranderingen van water en lucht komt te boeten. Het zaad is er noch veel beter voor.

Ui is in het breken van de maan sterker en in het wassen droger en slechter wat gans anders in alle andere kruiden gebeurt.

Ui op hete kolen gebraden en met honig of suiker, olie en wat azijn gegeten geneest de hoest en is zeer goed die kort op de borst en kort van adem zijn.

(3) Uien veel gegeten genezen de waterzucht en te veel gegeten van diegene die ziek zijn maken die een slapende zwaarheid in het hoofd en razernij.

Niet tegenstaande dat ui veel gebruikt de ogen schadelijk is zo is nochtans het sap van ui in de ogen gedrupt goed om het duister gezicht te verhelderen en de plekken en beginnende schellen van de ogen af te nemen.

(7) Het is ook zeer goed tegen het uitvallen van het haar, op het hoofd gestreken en laat het haar zeer gauw weer groeien.

Hetzelfde sap met een pessarium van onder gezet verwekt niet alleen de maandstonden van de vrouwen, maar trekt ook de nageboorte af en met honig gemengd geneest de squinancie of gezwel van de keel, daarmee gestreken.

(6) Dit sap in de oren gedaan is goed tegen het slecht of moeilijk horen en het tuiten van de oren, insgelijks ook is het zeer goed de oren daar etter uitloopt en om de vuiligheid er uit te trekken en is ook goed tegen de buikloop.

Uiensap met venkelsap gemengd geneest de waterzucht die net begint.

Met azijn vermengt is zeer goed in de zon op de witte plekken en lelijke schurfteden van het lichaam gestreken en met zoveel Spodium gemengd geneest het de schurftige lopende ogen, maar met zout gemengd verdrijft de kleine harde gezwellen aan het aanzicht.

Uiensap met sterke azijn gemengd stopt het bloeden uit de neus als het met een veer in de neusgaten gedaan wordt.

Hetzelfde sap met hoendervet gemengd is zeer goed gestreken op de blaren van de voeten en daar het vel afgewreven is en op dezelfde manier geneest het de kakhielen en met linnen op de verbranding gelegd neemt het de pijn weg.

Neem het hart er uit van de ui en vul de holte met fijne teriakel of Methridaat met citroensap gemengd en stop het gat wederom met het schijfje dat er van gesneden is en braadt hem dan in hete as zolang tot dat het alles tezamen goed gemengd is en pers daarna deze gebraden ui uit en geef hetgeen dat er uitgeperst wordt te drinken aan diegene die de pest heeft en laat hem terstond op zijn bed leggen zeer goed gedekt om te zweten. Deze remedie tegen pest heeft haar gelijke niet zo ver als men terstond mag zweten. Maar op het gezwel van de pest zal men eerst een brood leggen dat heel heet is of een kuiken in het midden open gehaald of een ui vol fijne teriakel en onder de as gebraden.

Ook op alle verbranding zal men nuttig een ui leggen die in as gebraden is.

Ui op hete kolen gebraden en met heesdeeg en olie van lelies gemengd laat de gezwellen uitbreken of rijp worden en hetzelfde doet het gekookt en met rozijnen en vijgen gemengd.

Ui met verse boter stilt de pijn van de aambeien.

Trek het hart van de ui er uit en vul het gat met gestoten komijn, maak het dicht en laat het alsoo bereidt in hete as braden en als het gebraden is pers het sap er uit want dat is een zeer bijzondere baat

tegen het ruisen van de oren en doofheid, daarin gedrupt.

Ui met hoendervet gemengd neemt de rode en blauwe plekken van het aanzicht weg, maar met wijn of water gekookt en daarna gestoten en geroosterd in gewone olie en in vorm van een pleister onder de navel gelegd stilt de weeën van de vrouwen die net gebaard hebben.

Ui rouw gesneden en een nacht lang in water te weken gelegd drijven de wormen af als men de kinderen dat water daags er na te drinken geeft.

De buitenste schil van de ui gebrand of onder gloeiende as gedaan stilt de verouderde pijn van het hoofd als ge een klein stukje er op met olie van rozen of van laurierbessen besproeid in de oor steekt aan die kant daar de pijn is.

Ui verdrijft de mollen als het omtrent of rondom hun hollen gelegd wordt en laat ze sterven’.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl/> en : <http://www.volkoomen.nl/>